

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hâcib, *‘Akıde*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1702/2, vr. 79^b-80^a; Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû'l-Fazl, *Tahrîrü'l-me-tâlib*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1702/1; Senûsî, *‘Umdetü ehli't-tevfiq*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2430, vr. 87^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1157; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, II, 94; *İzâhu'l-meknûn*, I, 186; *Hedîyyetü'l-‘arîfîn*, I, 655; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 539.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

el-AKİDETÜ'n-NİZÂMİYYE

(العقيدة النظامية)

Eş'arî âlimlerinden Ebû'l-Meâlî
el-Cüveynî'nin
(ö. 478/1085)
akaid dair risâlesi.

Cüveynî'nin Nizâmülmülk'e takdim etmek üzere yazdığı için *el-‘Akıdetü'n-Nizâmiyye fî erkânî'l-İslâmiyye* adını verdiği eserin aslı, adından da anlaşılacağı üzere, temel itikad ve fıkıh konularını ihtiva etmekteydi. Eser Cüveynî'den Gazzâlî'ye, ondan da Eş'arî kelâmcılarından Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye geçmiş, İbnü'l-Arabî kitaptan Şâfiîler dışındaki müslümanların da faydalanmalarını sağlamak düşüncesiyle fıkıh konularını çıkararak geri kalan kısmını müstakil bir akaid risâlesi haline getirmiş ve eser onun ihtisar etmiş olduğu bu yeni şekliyle günümüze kadar gelmiştir (bk. Ammar Tâlibî, I, 259).

el-‘Akıdetü'n-Nizâmiyye, klasik kelâm kitaplarından farklı bir üslup taşır. Cüveynî, *eş-Şâmil* ve *el-İrşâd*'ını kelâm metoduna göre telif ettiği halde, ashop ve tâbiînin akaid konularında te'vile baş vurmamış olmalarını dikkate alarak *el-‘Akıdetü'n-Nizâmiyye*'de bu selef metodunu seçmiş, temel ilke olarak teslimiyeti (tefvîz*) benimsemiştir. Risâlede akli hükümlerle zarûrât-ı dîniyye* nin yer aldığı bir girişten sonra ilâhiyyât*, nübüvât* ve sem'îyyât* bahisleri incelenmiş, Allah'ın sıfatları ile ilgili olarak ortaya konan genel prensipler yer yer hadislere dayandırılmıştır. Haberî sıfatları te'vil etmemekle beraber teşbih* ve tecsîm* den de kaçınan müellif, "ciltler dolusu kitaplarla ifade edilecek bilgilerden daha faydalı" diye nitelendirdiği "âlemin hudûsü" konusunu, tabiatçı filozofların görüşlerini de dikkate alarak çağdaşlarına nisbetle orijinal bir tarzda işlemiş; ilâhiyyât ve kulların fiilleri konularında Mu'tezile'yi, nübüvât kısmında ise Brahmanizm'i tenkit et-

miş; Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken Kur'an'ın i'câz yönünü, Allah Teâlâ'nın insanları Kur'an'ın benzerini meydana getirme gücünden yok-sun bırakması (sarfe*) ile izah etmiştir.

Cüveynî'nin son eseri olan *el-‘Akıdetü'n-Nizâmiyye*, onun kelâm metodu karşısındaki son tavrına ışık tutması bakımından büyük önem taşır. Risâlenin Ebû Bekir İbnü'l-Arabî hattıyla yazılan nüshası Escorial Kütüphanesi'nde mevcuttur (bk. Brockelmann, I, 673). Bu nüsha, M. Zâhid Kevserî tarafından bir mukaddimeyle birlikte, yer yer tenkitler ve şerh mahiyetinde notlar konulmak suretiyle ilk defa 1948'de Kahire'de yayımlanmıştır. Daha sonra Ahmed Hicâzî es-Sekkâ eseri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki bir nüshasıyla (III. Ahmed, nr. 1237) Kevserî neşrini karşılaştırıp metnini ayrıntılı bir şekilde tahlil ederek yeniden yayımlamıştır (Kahire 1398/1978). Eser Helmut Klopfer tarafından Almanca'ya çevrilmiştir (1958).

BİBLİYOGRAFYA :

Sübkî, *Tabakât*, V, 191; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 673; M. Zâhid Kevserî, *el-‘Akıdetü'n-Nizâmiyye* [Cüveynî], Kahire 1367/1948, Giriş, s. 3-6; Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, *a.e.*, Kahire 1398/1978, Giriş, s. 3; Ammâr Tâlibî, *Âra'ü Ebî Bekr b. el-‘Arabî*, Cezayir, ts. (eş-Şirketü'l-Vataniyye), I, 259.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

AKİDETÜ's-SENÜSİ

(bk. AKÂİDÜ's-SENÜSİ).

el-AKİDETÜ's-ŞEYBÂNİYYE

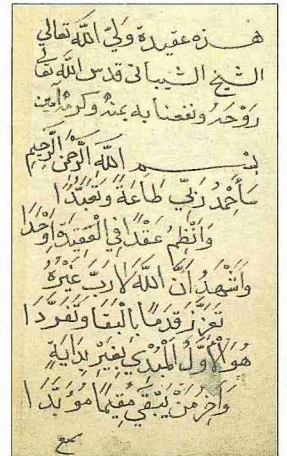
(العقيدة الشيبانية)

Kâdiriyye tarikatı şeyhlerinden
Ebû Muhammed Yûnus
b. Yûsuf eş-Şeybânî'nin
(ö. 619/1222)

akaid dair manzum risâlesi.

Kâtip Çelebi, *el-‘Akıdetü's-Şeybâniyye*'yi İmâm-ı Âzam'ın öğrencisi Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye (ö. 187/803) nisbet eder (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1142). Brockelmann ve Fuat Sezgin de aynı görüşü paylaşırlar (bk. *GAL Suppl.*, I, 291; *GAS*, I, 432). Ne var ki İmâm Muhammed'in hayatı ve eserlerinden bahseden tabakat kitapları ona ait böyle bir risâlenin varlığından söz etmemektedir (bk. Saymerî, s. 120-130; Kureşî, III, 122-127; Leknevî, s. 163). İmâm Muhammed hakkında bir monografi yazan M. Zâhid Kevserî de onun eserleri arasında *el-‘Akı-*

detü's-Şeybâniyye'yi zikretmemektedir (bk. *Bulâğu'l-emânî*, s. 77-85). Risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 3001/2) bulunan nüshasının müstensihî Muhammed b. Ali es-Sirmânî eş-Şâfiî el-Kâdirî, "Bu, veliyyullah Şeyh Şeybânî'nin (kaddesallahu rûhah) akidesidir" demektedir. Başka bir yazmanın müstensihî olan Osman b. Yahyâ da müellif adını Şeyh Şeybânî şeklinde kaydetmektedir (Pertev Paşa Ktp., nr. 626, vr. 346^a). "Şeyh", "veliyyullah", "kaddesallahu rûhah" gibi unvan ve ifadelerin genellikle sûfiler hakkında kullanıldığı göz önüne alındığında, kaynaklarda *el-‘Akıdetü's-Şeybâniyye* adıyla bilinen risâlenin fakih olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye değil, mutasavvıf olarak tanınan Şeyh Ebû Muhammed Yûnus b. Yûsuf eş-Şeybânî'ye ait olması ihtimali ağırlık kazanır. Nitekim risâlede yer alan bazı ifadeler de bu görüşü teyit edici mahiyettedir. Meselâ risâlenin sonunda "Bu, imamımız Şâfiî'nin, ayrıca Mâlik, Nu'mân ve Ahmed'in itikadıdır" tarzında yer alan cümle, eserin 187 (803) yılında vefat eden Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin ölümünden ve dört mezhebin ortaya çıkıp yerleşmesinden sonra kaleme alındığını göstermektedir. Müellifin İmâm Şâfiî'ye özellikle dua etmesi, risâlenin bilinebilen ilk şerhinin oldukça geç bir dönemde (aş. bk.) yapılması sadece Şâfiî âlimleri tarafından şerhedilmesi ve *rü'yetullah** konusunda tasavvufî bir anlayışı ihtiva etmesi de eserin, Hanefî mezhebinin müctehid imamlarından olan Şeybânî tarafından yazılmasını imkânsız kılmaktadır. Ayrıca risâlede yer alan ve Hz. Peygamber'in Allah'ı dünyada gördüğünü benimseyen görüşün, İmâm Muhammed'in itikadî fikirlerini nakleden *el-‘Akıdetü't-Taḥâviyye*

el-‘Akıdetü's-Şeybâniyye'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3001/2, vr. 3^b)

ye'de bulunmaması da (bk. Ali b. Ebû'l-İz, s. 95 vd.) onun Muhammed eş-Şeybânî'ye ait olamayacağını bir başka delili sayılmalıdır. Gerek risâlede gerekse incelenebilen şerhlerinde müellifin adıyla ilgili olarak "Şeyh Şeybânî" kaydından başka bir bilgi yer almamaktadır. Ancak bazı yazmalardaki ifadelerden, müellifin Kâdirî tarikatı şeyhlerinden Şâfiî mezhebine bağlı biri olduğu anlaşılmaktadır. Tabakat kitaplarının biyografilerinden bahsettiği Şeybânîler yukarıdaki bilgilerin ışığı altında incelendiği takdirde, söz konusu risâlenin müellifinin, Kâdiriyye tarikatının Şeybâniyye kolunu kuran, Abdülkâdir-i Geylânî'nin müntesiplerinden Yûnus b. Yûsuf eş-Şeybânî (bk. Harîrîzâde, II, vr. 218^a) olması ihtimalini kuvvetlendirir. Risâle, *el-Kaşîdetü's-Şeybâniyye* ve *el-'Akâ'idü's-Şeybâniyye* diye bilinir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1142, 1340).

İlâhiyyât*, **nübüvât*** ve **sem'îyyât*** in belli başlı meselelerine delil zikretmeden temas eden risâle, Allah'ın bazı isim ve sıfatlarını sayarak bunların kadîm olduğunu belirtmekle başlar. Allah'ın arşa *istivâ** ettiğine, fakat zâtını kuşatan bir mekân ve zaman bulunmadığına dikkat çeken risâlede, kâinat yaratılmadan önce de Allah'ın rab olduğu ve sınırlı bir varlık olmadığı belirtilir. Allah'ın dünyada değil âhirette görüleceği, bu dünyada sadece Hz. Peygamber tarafından görüldüğü, Kur'an'ın Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed'e indirilen Allah kelâmı olduğunda şüphe edenlerin küfre gireceği anlatıldıktan sonra geçmiş peygamberlere imanın farziyeti üzerinde durulur. İlâhî sıfatlar konusunda iki aşırı ucu teşkil eden Müşebbihe ile Muattıla'nın görüşlerinin benimsenemeyeceğine işaret edilen risâlede daha sonra imanın -selef anlayışına bağlı olarak- söz, niyet ve fiilden ibaret olduğu belirtilir ve sem'îyyât konuları sıralanır. Her peygambere bir üstünlük veren Allah'ın, son peygamber Muhammed aleyhisselâma zât-ı ilâhîsini dünyada görme şerefini bağışladığını, bunun da Mi'rac gecesi vuku bulduğunu anlatan risâle, sefaat meselesi ve ashabın fazileti konusuyula sona erer.

Yetmiş dokuz beyitten ibaret olan *el-'Akîdetü's-Şeybâniyye*, Şâfiîler'in, özellikle Kâdirî tarikatına bağlı sûfilerin itikadî fikirlerini ihtiva etmesi ve rûyetulâhın Hz. Peygamber için dünyada vuku bulduğu konusunda değişik bir Sünnî görüşü aksettirmesi bakımından önem-

lidir. Risâle 1957 yılında Kahire'de *Mecmû'u'l-mütûn* adlı akaid metinleri arasında yayımlanmıştır.

el-'Akîdetü's-Şeybâniyye Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Aclûnî (*Bedî'u'l-me'ânî fî şerhi 'Akîdeti's-Şeybânî*), Ulvân Ali b. Atıyye el-Hamevî (*Be-yânü'l-me'ânî*), Ebû'l-Bekâ Ahmed eş-Şâfiî (*el-Mu'tekadû'l-eymânî*), Muhammed b. Ali el-Mekkî (*Bedî'u'l-me'ânî*) ve Abdürrahîm b. Abdullah es-Süveydî (*el-Hibetü'l-ilâhiyye*) tarafından şerhedilmiş olup şârihlerin hepsi de Şâfiî'dir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1142-1143, 1158; İbnü'l-İmâd, VIII, 218). Bunlardan en önemlisi ve meşhur olanı, İbn Kâdî Aclûn diye bilinen Muhammed b. Abdullah'ın (ö. 876/1472) *Bedî'u'l-me'ânî* adlı şerhidir. *el-'Akîdetü's-Şeybâniyye*'nin ilk şerhi olan bu eser genellikle selef ve halefin çeşitli konulardaki görüşlerine yer vererek bunları âyet ve hadislerle açıklamaya çalışır. İmâm-ı Âzam ile Ahmed b. Hanbel'in Allah'ı rüyada gördüklerine dair rivayetler bulunduğu zikredilen şerhte, beyitlerin ele aldığı meseleler Ehl-i sünnet açısından açıklanıp zaman zaman Mu'tezilî görüşlere de temas edilir. *Bedî'u'l-me'ânî*, gerek tanınmış kelâmcılardan nakiller yapması ve Ehl-i sünnet mezhepleri arasında vuku bulan ihtilâflara yer vermesi, gerekse Ehl-i sünnet'le Mu'tezile arasında cereyan eden tartışmalara çözüm getirmeye çalışması bakımından müstakil bir akaid kitabı niteliğindedir. Eserin diğer bir önemli yanı da zikrettiği görüşlerin kaynaklarını belirtmesidir.

el-'Akîdetü's-Şeybâniyye'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'yle (Koşuşlar, nr. 865) Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Pertev Paşa, nr. 626; Lala İsmâil, nr. 706/15; Bağdatlı, nr. 2000/12; Fâtih, nr. 3001/2, 3095/1) çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Saymerî, *Ahbaru Ebi Hanîfe*, Haydarâbâd 1394/1974 — Beyrut 1976, s. 120-130; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, 256-257; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XXII, 178; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 122-127; Ali b. Ebû'l-İz [?], *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye*, Beyrut 1980, s. 95 vd.; İbn Kâdî Aclûn, *Bedî'u'l-me'ânî fî şerhi 'Akîdeti's-Şeybânî*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2286/1, vr. 1^a, 34^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1142-1143, 1158, 1340; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 87; VIII, 218; *İzâhu'l-meknûn*, II, 716; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 218^a; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 163; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 291; II, 461; Sezgin, *GAS*, I, 432; M. Zâhid Kevserî, *Bulâğu'l-emânî*, Humus 1969, s. 77-85.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

el-AKİDETÜ't-TAHÂVİYYE

(العقيدة الطحاوية)

Hanefî fakihlerinden

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed

b. Selâme et-Tahâvî'nin

(ö. 321/933)

akaide dair risâlesi.

Asıl adı *Beyânü 'akâ'idî Ehlî's-sünne ve'l-cemâ'a'* dir. Risâlede, başta tevhid konusu olmak üzere çeşitli kelâm meseleleri klasik kelâm tasnifi içinde ve selef metoduyla incelenmiştir. Ebû Ca'fer et-Tahâvî bu eserinde, Sünnî akîdeyi savunan diğer bazı selef imamları gibi Ehl-i sünnet dışı fırkaların görüşlerine karşı reddiye tarzında bir metot kullanmak yerine, bizzat kendisinin de eserin başında belirttiği gibi, genellikle Ebû Hanîfe ile önde gelen öğrencilerinden Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşlerine ağırlık vermiştir. Eserde, Sünnîliğin şiarı kabul edilen ve inanılması zaruri görülen hususlar tartışmasız olarak, kısa fakat anlamca zengin cümlelerle ifade edilir. Risâle Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen itikadî görüşleri ilk ve en

el-'Akîdetü't-Tahâviyye'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2792/3, vr. 23^a)

